

FRIEDERICH A. VON HAYEK - FILOSOF AL DREPTULUI CU DESCHIDERI UNIVERSALE

FRIEDERICH A. VON HAYEK – A WORLDWIDE OPEN- MINDED PHILOSOPHER OF LAW

Marțian IOVAN

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Bd. Revoluției, nr. 94-96

miovan@uvvg.ro

Abstract

Friederich A. Von Hayek, a creative and prodigious personality, a Nobel Prize winner for economy, in the 20th century, has left, through his writings, a clear mark not only in the fields of economics, but also those of philosophy, sociology and political theory. In the second half of the last century, his works were known within the specialist communities from all over the continents, implicitly Eastern Europe, which influenced the consolidation of the trust people had in the virtues of the market economy and democracy, despite the unfavourable manifestations which it generated.

The author of the article points out the contribution of Friederich A. von Hayek to the development of juristic thinking, of law philosophy. In this field, Hayek adopted a prudent attitude regarding man's capacity to be a creator of law by taking advantage of the perks reason had to offer. All the schools and ideologies from the field of law have limits. In reality, enactment, as politics, evades reason and the will of the people. Generally, culture and juristic knowledge regardless of the stage of law evolution are incomplete and imperfect – fact, which justifies the belief that justice, is a continuous adaptation to the ignorance specific to the stages of development of a society. Therefore Hayek capitalizes the explicative model approved by the economic sciences and the comparative analysis of the market economy functioning and of the state, concluding and supporting the principle of law supremacy.

Hayek's work had a strong impact not only on American and British politics during the last 50 years, but also upon the evolution of European institutions, of juristic culture from eastern European countries.

Key words: *law philosophy, juristic culture, European countries*

Cuvinte cheie: *filosofia dreptului, cultura juridică, țări europene*

Unul dintre marile spirite ale secolului al XX-lea, laureat al premiului Nobel pentru economie, a fost **Friederich A. von Hayek** (1899 - 1992) - filosof al dreptului cu deschideri universale, interdisciplinare, autor al unei ample sinteze referitoare la drept, legislație [1]. Concepția sa filosofică despre drept s-a întemeiat pe o bogată cultură economică (adept al liberalismului și conservatorismului), din sfera istoriei, științelor juridice de ramură, a politologiei, sociologiei etc.

Orașul său natal este Viena, unde și-a finalizat studiile de drept și de științe politice, urmând să funcționeze ca profesor la Universitățile din Londra, Chicago și din Freiburg-im-Breisgau în Germania.

Concepția lui Hayek despre societate și drept a fost dominată de o **atitudine sceptică, circumspectă în privința capacității omului de a fi creator de drept**. Argumente în acest sens sunt găsite suficiente în zbuciumata istorie a secolului XX. Această istorie nu poate fi explicată în mod satisfăcător nici de pe poziții raționaliste, nici marxiste, nici pozitivistice, nici freudiene, nici de pe poziția sociologismului, a doctrinei liberului drept sau a dreptului natural. El nu a crezut în achizițiile cognitive, metafizice, în constructivismul raționalist al iluminismului, nici în contractul social sau în perfectibilitatea naturii umane. A crezut doar în economia de piață, într-un stat și un drept corespunzătoare acesteia, iar într-un plan mai larg, în primatul realității în fața oricăror interpretări sau presupuziții teoretice. Primul principiu al realității sociale îl constituie legile pieței, regulile firești ale unei societăți și economii libere în care concurența pe care ne-o pot face alții nu este totdeauna plăcută și ușor de suportat; la fel, poziția pe care o avem față de alții poate fi neplăcută, atunci când semnalăm prezența unor oameni prea săraci sau prea bogați.

Ori istoria reală a secolului al XX-lea a rămas în mare parte învăluită în mituri, a fost “explicată” recurgându-se adesea la superstiții, la credințe. Printre cele mai importante astfel de idei care au invadat teoriile sociale au fost marxismul, psihanaliza, cele care au moștenit *Era Rațiunii*. Ideologiile secolului XX (superstițiile) au drept cauză principală supraestimarea cuceririlor științei, care au fost valorificate, prin extrapolare, în domenii foarte largi pentru care nu au valabilitate. Astfel și **omul secolului XX a ajuns să acorde un mult prea mare credit rațiunii, posibilităților omului de a crea, de a fi stăpân pe propriul său destin**. Doctrinarii secolului XX, profeții religioși, filosoffii moraliști, din astfel de motive, mai curând au jucat un rol conservator, de frână decât unul de motor al procesului civilizator. Asta “i-a împiedicat să vadă că toate normele de conduită serveau o anumită ordine socială; și că societatea respectivă simte nevoia de a impune respectarea normelor sale de comportament, pentru a nu se dezintegra. Nu societatea, având o structură dată, este cea care crează normele potrivite propriei structuri, ci normele, respectate de unii și apoi prin imitație de majoritate, sunt cele care au creat o ordine socială de un anumit tip. Tradiția nu este ceva constant, ci rezultatul unui proces de selecție dirijată, nu de către rațiune, ci de succes” [2]. Prin urmare, doctrinele au jucat mai curând un rol de frână decât unul de motor al procesului civilizator.

Critica raționalismului de sorginte iluministă se bazează pe constatarea că cei care l-au profesat au manifestat un dispreț pentru rolul cutumelor, tradițiilor, a istoriei în general. Ori, **dreptul în plan istoric, este mai vechi decât legislația**, este la fel de vechi precum societatea: în momentul în care oamenii și-au dat seama că pot face legi sau că pot schimba dreptul - în fapt dreptul exista de foarte mult timp. A spune, deci, că orice lege este, poate fi și trebuie să fie expresia liberei intervenții a legiuitorului-această părere este materialmente falsă; ea este o deducție eronată a constructivismului raționalist. Hayek scria că *“Legiferarea sau confecționarea deliberată a legilor a fost pe bună dreptate descrisă ca invenția umană cu cele mai importante consecințe, efectele sale ducând mai departe decât descoperirea focului sau a prafului de pușcă. Spre deosebire de dreptul propriu-zis, care n-a fost niciodată “inventat” în această accepție a termenului, inventarea legii este un fenomen relativ târziu în istoria omenirii. Ea a pus la dispoziția oamenilor un instrument de o mare forță de care ei aveau nevoie pentru a realiza lucruri mai bune...A deschis omului perspective complet noi și l-a făcut conștient că a căpătat o putere sporită asupra propriului său destin. Dreptul în sensul de corp de norme obligatorii de comportament este cu siguranță tot atât de vechi ca și societatea...”*[3].

Într-un alt plan de idei, Hayek era convins că **dreptul scapă, în bună măsură, controlului rațional și voinței omului**, iar în dezvoltarea sa istorică el a fost determinat și de alte forțe extraraționale. Desigur, principalul instrument de schimbare deliberată în societățile

contemporane îl constituie legislația. Dar, scria Hayek, “oricât de atent am elabora dinainte, mental, fiecare act legislativ în parte, nu suntem niciodată liberi să modelăm complet sistemul juridic în totalitate, nici să-l croim din nou, dintr-un material nou, conform unor intenții clare. Crearea dreptului este în chip natural un proces continuu, în care fiecare etapă generează consecințe până atunci neprevăzute asupra a ceea ce vom putea și va trebui să facem în continuare... Pentru acei care-și imaginează că este posibil să organizăm deliberat toate activitățile specifice ale unei societăți mari urmând un plan coerent, se impune o constatare care ar trebui, dacă ar medita asupra ei, să le tempereze optimismul: visul lor s-a dovedit imposibil în privința unui aspect particular al ansamblului, anume sistemul juridic” [4]. Numai nebunii sunt convinși că sunt savanți și că știu tot, dar din păcate numărul acestora este mare.

O altă formă a scepticismului lui Hayek cu privire la legislație este afirmația că **o bună guvernare va trebui să se limiteze la a interzice**, în baza normelor cunoscute și acceptate de toți în prealabil. Libertatea cetățenilor, a persoanelor fizice și juridice constă în existența unui evantai larg de posibilități de alegere și de decizie în limitele respectului pentru legi și pentru principii. Nici o autoritate n-are ce căuta în viața oamenilor pentru a le comanda ce fel de decizii să ia, ce acțiuni să comită, în condițiile în care există un cadru legislativ. Singura putere a organelor de stat ar trebui să fie (într-o guvernare liberală, cu siguranță) aceea de a interzice în baza unor norme juridice.

O altă idee și atitudine a lui Hayek față de capacitățile omului constau în **semnalarea ignoranței ca dimensiune a personalității fiecăruia** sau a neputinței congenitale de a deține totalitatea informațiilor, chiar și de către cei mai înzestrați oameni din punct de vedere intelectual. Hayek găsea în această constatare **izvorul dreptului și cauza progresului**. Omul simte nevoia de a recurge la norme juridice, la câteva principii generale de acțiune pentru că el nu posedă certitudini, nu cunoaște niciodată perfect mediul său socioeconomic și cultural. În acest sens el scria că “normele sunt un artificiu prin care ne protejăm împotriva ignoranței noastre constitutive. N-ar fi nevoie de norme dacă oamenii ar fi omniscienți și ar cădea de acord asupra importanței relative a tuturor obiectivelor particulare” [5]. Dar, cum oricare dintre noi se află în imposibilitatea de a cunoaște toate faptele particulare pe care se sprijină ansamblul activităților dintr-o comunitate umană complexă, vor rezulta acțiuni de satisfacere a nevoii de a ne proteja împotriva posibilității noastre de a greși, împotriva ignoranței noastre congenitale.

Cultura oricărui om este incompletă, imperfectă; oamenii nu se cunosc suficient de bine între ei, nu stăpânesc multe sisteme de informații despre societate în ansamblu sau chiar despre segmente ale acesteia cum ar fi, bunăoară, dreptul. Într-o astfel de situație reală, **justiția reprezintă o veșnică adaptare la ignoranța noastră** pe care, oricât am învăța, nu o vom putea anula în întregime; la fel, oricare progres al științelor nu va putea înlătura în întregime posibilitățile omului de a greși. Din această cauză, înțelegerea aprofundată a dreptului, a naturii justiției nu a fost și nici nu poate fi atinsă numai cu mijloace logice, raționale. Toate școlile juridice de factură raționalistă, cu atât mai mult cu cât și-au asumat prezumția de omnisciență, au rămas cu vederi limitate, parțiale, abstracte și incomplete cu referire la stat și drept.

Întrucât normele juridice scapă în mare parte capacităților cognitive, raționale ale oamenilor, apariția și dezvoltarea istorică a acestora s-au supus și altor factori, printre care unul este esențial: **spontaneitatea cutumelor**. Dezvoltarea spontană a dreptului în decursul istoriei s-a produs în cadrul țesăturii de acțiuni sociale sub reglajul legilor pieții care a promovat normele și valorile juridice acceptate de majoritate și a marginalizat sau a eliminat acele norme care nu s-au dovedit a fi satisfăcătoare. Crearea de noi legi, schimbările, amendamentele legislative au fost întotdeauna supuse unei selecții culturale naturale. În acest sens Hayek scria că “dacă libertatea a

devenit o morală politică, aceasta s-a întâmplat în urma unei selecții naturale care face ca societatea să fi ales progresiv sistemul de valori care răspundea cel mai bine necesităților de cunoaștere care erau atunci cele ale majorității” [6].

Hayek era convins că, în mare măsură, câteva componente esențiale ale culturii umanității, cum sunt limba, valorile și legile, au constituit adaptări născute din lupta pentru existență a omului primitiv. În timpuri preistorice, omul era angajat în competiție cu alte specii dar și cu culturile altor comunități concurente. Au învins și au fost promovate acele norme și instituții care au furnizat grupurilor sociale posibilități mai mari de reușită în competiție, care au servit cu succes la crearea unei ordini sociale generatoare de succese mai mari în lupta pentru existență, în competiția cu grupurile rivale. Au supraviețuit, au devenit dominante acele seturi de reguli care au fost mai bine adaptate decât oricare altele favorizând prosperitatea culturală. În acest proces evolutiv al dreptului, rezultă că nu conștiința umană, ci supraviețuirea diferențiată a culturilor a triat diversele reguli sociale, implicit juridice. Apoi, în ultimele secole, sistemul de norme în ansamblul său nu a fost structurat numai după voința judecătorilor și legiuitorilor. Oricare sistem de drept este un punct la care a ajuns un proces evolutiv în cadrul căruia dezvoltarea spontană a cutumelor și amendamentele aduse deliberat detaliilor unui sistem deja existent au acționat constant unele asupra altora. “Nici un sistem juridic, scria Hayek, n-a fost vreodată alcătuit ca un întreg și chiar diversele tentative de codificare n-au făcut altceva decât să sistematizeze un ansamblu juridic deja existent, completându-l și eliminând în același timp contradicțiile” [7]. Prin întregul acest demers, Hayek a valorificat legile economiei generale în analiza structurii și dinamicii dreptului, ajungând la concluzia că, prin analogie, așa cum piața crează în mod spontan ordine în viața economică, tot astfel și în planul raporturilor dintre drept și multitudinea de acțiuni umane este prezentă ”mâna invizibilă” a pieței care promovează în mod predilect acele norme care răspund mai bine scopurilor umane. De altfel, dintre toate instituțiile cu funcții polivalente, Hayek considera că legea este, probabil după limbaj, instrumentul care slujește în cea mai mare varietate de scopuri umane.

În urma unei temeinice analize comparative a sistemelor de drept în dinamica lor istorică, Hayek a ajuns la concluzia că **jurisprudența deține superioritate asupra legii**. Cataloagele de legi cuprinse în sfera dreptului pozitiv, legile formulate ca norme verbale, termenii juridici generali sunt doar expresii imperfecte a ceea ce înaintașii, ca practicieni ai dreptului, s-au străduit să facă. De aceea, atunci când generalizările juridice nu sunt oferite și preluate gata formulate spre a fi aplicate de practicieni, capacitatea de a formula abstracții, de a aplica legile prin raportare la tradiție și la sistem se va menține vie, pe când utilizarea mecanică a formulelor verbale, a textelor de legi are tendința de a atrofia această capacitate apărând efectele nedorite în realizarea ideii de dreptate. Aceasta este rațiunea pentru care Hayek aprecia *Common Law* (de pe pământul englez) ca fiind superioară dreptului civil îndeobște codificat.

Conexiunile dintre istorie, științele juridice, sociologie, economie, etică, filosofie sunt valorificate în modul cel mai strălucit de către Hayek în **analiza raporturilor dintre drept, proprietate și libertate**. Proprietatea a fost și va rămâne fundamentul pe care s-au construit toate civilizațiile cunoscute. Cuprinzând nu numai bunuri materiale, ci și viața, libertatea, patrimoniul fiecărui individ, proprietatea este singura soluție pe care oamenii au găsit-o pentru a rezolva problema împăcării libertății individuale cu absența conflictului. “Dreptul, libertatea și proprietatea, scria Hayek, sunt o trinitate indisolubilă. Nu poate exista drept, în sensul de norme universale de comportare, care să nu definească limitele domeniului libertății, stabilind regulile care-i permit fiecăruia să știe unde este el stăpân al propriilor acte” [8]. Gândirea socialistă a atacat această trinitate susținând că oamenii sunt mai degrabă înclinați spre proprietatea comună; proprietatea privată fiind rezultatul unui soi de furt bazat pe calcul. Dar istoria socialismului din

secolul XX, a planificării practicate de statul totalitar au scos în evidență amplitudinea efectelor ostile condiției umane provocate de instituirea obligatorie, artificială și generalizată a colectivismului economic, social și moral.

Pentru a se garanta proprietatea și libertatea oamenilor, Hayek a pledat pentru **supremația dreptului**, fapt care implică existența unor limite ale legiferării: legislația este restrânsă doar la acele reguli generale cunoscute sub numele de legi formale; este exclusă orice fel de legislație care ar viza direct anumite persoane sau ar împuternici pe cineva să utilizeze forța de constrângere a statului pentru a aplica măsuri destinate numai anumitor persoane. Aceasta nu înseamnă că totul este reglementat de lege, ci dimpotrivă, că puterea coercitivă a statului poate fi utilizată doar în cazuri bine definite în mod anticipat de către lege și într-un asemenea mod încât să se poată prevedea cum va fi folosită.

Are o importanță relativ redusă dacă **aplicațiile fundamentale ale principiului supremației dreptului** sunt trecute, așa cum se întâmplă în unele țări, într-o *Cartă a drepturilor* sau într-un *Cod constituțional* sau dacă principiul este o tradiție ferm stabilită. Indiferent ce formă ar îmbrăca, asemenea limitări recunoscute ale puterilor legislativului **implică recunoașterea unor drepturi inalienabile ale indivizilor, a drepturilor inviolabile ale omului**. Astfel supremația dreptului constituie nu numai o garanție formală, ci și o întrupare juridică a libertății. Iar pentru ca supremația dreptului să fie eficientă, mai importantă decât conținutul regulii va fi aplicarea unei reguli întotdeauna, fără excepții. Domnia legii formale exclude acordarea de privilegii legale anumitor oameni desemnați expres de către autorități, este cea care garantează acea egalitate în fața legii care reprezintă opusul guvernării arbitrare. Regulile formale sunt adaptate fără ca autoritățile să țintească spre favorizarea anumitor interese în detrimentul altora, a unor indivizi anume. Intenția legiuitorului este ca aceste reguli să fie echidistante în raport cu aspirațiile atât de diferite ale oamenilor sau să le fie de folos în urmărirea variatelor scopuri individuale. Regulile sunt concepute pentru perioade atât de lungi, încât va fi imposibil să poți prevedea dacă vor veni în sprijinul anumitor oameni mai degrabă decât în al altora.

Magistrala operă juridică a lui Hayek a avut o **puternică înrăurire** asupra politicii S.U.A. și a Marii Britanii, a întărit credința în valoarea pentru om a statului de drept, pentru acordarea unui loc privilegiat, în orice fel de ierarhie, drepturilor individuale. Totodată, gândirea juridică a lui Hayek a condus la generalizarea credibilității a tot mai multor oameni în prevalența avantajelor, în raport cu scăderile inerente, specifice economiei de piață, statului de drept, democrației; în același timp, a contribuit la plasarea în penumbră a unora dintre cele mai răspândite ideologii din secolul al XX-lea: marxismul și național-socialismul.

Concluzii

Personalitate polivalentă și creativă, unul dintre laureații Premiului Nobel pentru economie din secolul al XX-lea, Friederich A. von Hayek a lăsat o vădită amprentă, prin scrierile sale, nu numai asupra științelor economice ci și a filosofiei, politologiei, sociologiei. În a doua jumătate a secolului trecut, lucrările sale au fost cunoscute în cercurile de specialiști de pe toate continentele, implicit în Europa de Est, fapt ce a influențat consolidarea încrederii a tot mai multor oameni în virtuțile economiei de piață și ale democrației, în ciuda multor manifestări defavorabile generate de acestea.

Autorul articolului evidențiază contribuția lui Friederich A. von Hayek la dezvoltarea gândirii juridice, a filosofiei dreptului. Pe acest plan, Hayek a promovat o atitudine circumspectă în privința capacității omului de a fi un creator de drept prin valorificarea avantajelor oferite de rațiune. Toate școlile și ideologiile din domeniul filosofiei dreptului au limite. În realitate,

legiferarea, ca și politica, scapă, în bună măsură, controlului rațional și voinței oamenilor. În general cultura și cunoașterea juridică din orice etapă a evoluției dreptului sunt incomplete și imperfecte – fapt care întemeiază convingerea că justiția reprezintă o veșnică adaptare la ignoranța specifică etapelor de dezvoltare a societății. De aceea Hayek valorifică modelul explicativ validat de științele economice și analiza comparativă a funcționării economiei de piață și a statului de drept ajungând să susțină nuanțat principiul supremației dreptului.

Opera lui Hayek a avut o puternică înrăurire nu numai asupra politicii americane și a Marii Britanii în ultima jumătate de secol, ci și asupra evoluției instituțiilor europene, a culturii juridice din țările est-europene.

Bibliografie

1. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. I, II, III, 1980-1983.
2. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. III, p.198.
3. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. I, p. 87.
4. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. I, p. 77.
5. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. I, p. 9.
6. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. I, p.353.
7. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. I, p.120.
8. Hayek, Fr.A.von, "*Droit, législation et liberté*", P.U.F., Paris, vol. I, p.129.